

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ГНУЧКОГО МИСЛЕННЯ

Наконечна О. П.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та культурології
Національний університет водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

Сучасна людина живе в епоху технологічних революцій, глобальних викликів, стрімких змін, в «епоху складності» (Е. Морен) та непередбаченості, в добу «рідкої модерності», де «тверді» структури мислення розчиняються (З. Бауман). У цифровому середовищі мислення людини функціонує в умовах надлишку інформації, мережевої нелінійності та алгоритмічної взаємодії. А це ставить нові завдання перед людьми: поглибленням їх знань, розгортанням здібностей і умінь, формуванням готовності жити у такому складному й динамічному світі. Відшуковуючи опори у своєму життєсвіті людина ставить запитання: «Хто Я?», «Для чого ми в цьому світі?», «Яким є майбутнє світу?» і, шукаючи відповіді, звертається до різних джерел – від книг і подкастів – до ШІ.

Філософи в різні часи формулювали такі складні питання: «Чому є Щось, а не Ніщо?», «Хто ми?», «Звідки ми?», «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватися?», «Що таке людина?» та багато-багато інших і знаходили на них відповіді, розвиваючи запитальний потенціал людства. Протягом всієї історії філософію супроводжували проблематизація світу і людини, діалогічність як небайдужість до Іншого, критичність і рефлексивність, а також здатність до сумніву. Виникаючи як автономний акт мислення, як рефлексія, що змінює безпосереднє емпіричне ставлення до світу, філософія з самих початків задає мудрісний вимір людства. створює той інтелектуальний настрій, який фіксує особливе місце людини в світі, її здатність до самовизначення в ньому. Витоки поняття гнучкого мислення можна віднаходити у філософських пошуках: діалектиці (Геракліт, Сократ, Гегель), прагматизмі (Д. Дьюї), постнекласичній науці (Т. Кун, П. Фоєрабенд). Зокрема Д. Дьюї розглядав мислення як процес взаємодії з невизначеністю та змінами, наголошуючи, що розуміння невизначеності стає джерелом інтелектуального росту. Гнучкість є важливою основою людського досвіду, бо як творча

рефлексія над новими умовами, дозволяє адаптуватися та відкривати нові шляхи дії [1].

Досить влучно роль сумніву у філософії відображається у лекції Х. Ортеги-і-Гассета «Що таке філософія» [2], де філософ розмірковує про природу філософії, її «початок» у саморефлексії та усвідомленні власної невизначеності, й «боротьбу» мислення з власними упередженнями. Автор обґрунтовує думку про те, що філософія починається із сумніву в собі, і ця саморефлексія, внутрішній динамізм мислення, критичність сприяє життєвості філософії. Тож сумнів відіграє важливу роль у людському мисленні і розглядається у філософії протягом всієї її історії (Сократ, скептики, Р. Декарт, К. Поппер). Сумнів – це не заперечення, а інтелектуальна пауза, простір між знанням і невизначеністю, у якому народжується нове бачення, що руйнує догматизм і дозволяє оновлювати знання. Декарт вважав, що мислення неможливе без сумніву, тож розглядав сумнів тим «методичним інструментом», який є шляхом до достовірності. У філософії науки (К. Поппер, П. Фейєрабенд) сумнів стає принципом відкритої критики, без якого неможливий розвиток знання.

Рефлексія відіграє важливу роль як здатність до усвідомлення власних когнітивних процесів, формування уміння «вийти за межі» своєї позиції, що сприяє розвитку критичного мислення, саморегуляції як власне умови гнучкості. Значний вклад у осмислення цієї проблеми внесли представники філософії життя, феноменології, герменевтики, постмодернізму.

Це застерігає людство від прагнення до монополізації істини та реалізації абсолютної правди, і підкреслює неможливість здійснення культурного людського буття без різноманітності позицій, здатності ставити нові питання, шукати відповіді, сприймати несхожість, змінювати норми і пріоритети тощо.

Підходи до осмислення концепту гнучкого мислення пов'язані з міждисциплінарним «гнучким» аналізом мислення як складного багатовимірного процесу. Зокрема, видається досить вдалим дослідження Едварда де Бона у праці «Lateral Thinking: Creativity Step by Step.» [3]. Запропонувавши терміни «вертикальне мислення» (vertical thinking) та «латеральне мислення» (lateral thinking) і проаналізувавши їх особливості, автор дозволяє розглядати їх як своєрідні практичні прояви когнітивної гнучкості. Вертикальне мислення розглядається як традиційний, логічний, послідовний спосіб мислення, який рухається «вглиб» однієї ідеї і має на меті знайти правильну відповідь, спираючись на логічний, аналітичний стиль мислення. Латеральне мислення осмислюється як спосіб мислення, який рухається «вбік», змінюючи перспективу або контекст проблеми і має на меті

створення нових шляхів мислення, спираючись на інтуїтивний, асоціативний стиль мислення. Ці способи мислення взаємодіють у філософії (епістемний і софійний тип філософування), науці, культурі, педагогіці, мистецтві. За Е. де Боно креативність вимагає виходу за межі звичних шаблонів мислення, і саме цим займається бічне/латеральне мислення.

Леонард Млодінов у праці «Elastic: Flexible Thinking in a Time of Change» використовує термін “elastic thinking” (гнучке/еластичне мислення) як здатність мислити гнучко, адаптуватись до змін, генерувати нові ідеї, підкреслюючи важливість інтелектуальної пластичності для буття сучасної людини. Гнучкість мислення, за Л. Млодіновим, полягає не в накопиченні знань, а у здатності змінювати підходи до проблеми, виходячи за межі готових схем. Автор доводить, що гнучкість мислення є тим, що наділяє нас здатністю вирішувати все нові й нові проблеми і долати нервові та психологічні бар’єри, які заважають вийти за рамки усталених стереотипів. «Еластичне мислення допомагає нам не лише бачити нові ідеї, а й звільнитися від обмежень, які створює власний розум» [4, с. 23].

Суттєве значення для аналізу гнучкого мислення має розвиток когнітивної психології, теорії емоційного інтелекту, емоційної гнучкості зокрема таких представників як Д. Гоулман, Л. Барретт, М. Брекетт, що дозволило розширити аналіз людських можливостей у трансформації процесів мислення завдяки умениям розпізнавати, інтерпретувати та використовувати емоції для прийняття рішень. Важливими для осмислення проблеми є положення Л. Баррет про емоційну концептуалізацію досвіду, емоційну гнучкість як здатність переосмислювати власні переживання; ідеї М. Брекетта про емоційний інтелект як інструмент регуляції і творчості, розмірковування (М. Бергер, К. Двек) про особливості розвитку здатності перемикаєти увагу, мислити «над» ситуацією, змінювати когнітивну стратегію шляхом установки на розвиток через сприйняття помилок як ресурсів для навчання.

Отже, гнучке мислення – це не відмова від логіки чи творчості, а здатність вільно переходити між вертикальним і латеральним режимами, залежно від ситуації. Гнучке мислення допомагає знаходити нові шляхи пізнання світу, виявляючи зрілість мислення людини.

Гнучке мислення можна розглядати як метарівень, як «мислення про мислення», тобто як розвинену рефлексивну здатність змінювати когнітивну стратегію залежно від завдання, контексту, що сприяє становленню практичної мудрості. Гнучке мислення – це когнітивно-емоційно-філософська компетенція, що дозволяє ефективно діяти у складних, динамічних та цифрових контекстах.

Оскільки гнучке мислення поєднує розуміння, адаптацію й інновацію, емпатію і комунікативність його можна розглядати і як філософську стратегію життя у світі змін.

Варто вказати і на те, що концепція гнучкого мислення ставить цілий ряд питань, що потребують філософського, наукового, психологічного, культурологічного осмислення, зокрема це і проблема істини, ціннісної саморефлексії, проблема інтерпретації, цифрові мережі і штучний інтелект як простір когнітивного розширення і викликів, проблема гри та інновації в культурі, етичний вимір гнучкості.

Література

1. Dewey J. How We Think Dover Publications, 2003. 240 p.
2. Ortega y Gasset José What Is Philosophy? Norton, 1961. 252 p.
3. Де Боно Е. Бічне мислення. Креативність крок за кроком / пер. С. Гірник. Київ : Наш Формат, 2018.
4. Млодінов Л. Гнучке мислення: як адаптуватися до мінливого світу / пер. з англ. О. Захарченко. Харків : Віват, 2021.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-41>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНФОСФЕРИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЛЮДСЬКОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В УМОВАХ ПОСТПРАВДИ

Шоріна Т. Г.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології, соціології та філософії
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна*

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) та цифрових технологій актуалізує глибокі філософські питання щодо природи свідомості, свободи волі та суб'єктності. У контексті філософської антропології та філософії культури особливого значення набуває аналіз агентності ШІ, оскільки його вплив поширюється не лише на комунікативні практики, а й на структуру людського досвіду, самоусвідомлення та способи орієнтації у світі. Формування глобального інформаційного середовища – інфосфери створює умови, за яких здатність людини